

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2024.1.05>
 CZU: 37.015:811.111 1(478+498)

DEZVOLTAREA INTELIGENȚEI LINGVISTICE A ȘCOLARILOR MICI: CERCETARE EMPIRICĂ A EXPERIENȚEI CADRELOR DIDACTICE DIN ROMÂNIA ȘI DIN REPUBLICA MOLDOVA

Cătălina RUSU

doctorandă, Școala Doctorală Științe ale Educației,
 Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, RM
 ORCID ID: 0009-0007-1320-2815

Rezumat: *Inteligența lingvistică reprezintă facilitarea exprimării și percepției nuanțelor limbajului verbal, abilității de a învăța limbi străine și de a folosi eficient limbajul. Aceasta se dezvoltă în situația în care elevului i se acordă oportunitatea și timpul necesar pentru a-și exprima ideile cu ajutorul cuvintelor. Rolul profesorului este de a orienta elevii spre aspectele cheie ale materiei, de a structura și a prezenta conținutul acesteia într-un mod ce facilitează învățarea. În acest sens, articolul elucidează aspectele esențiale ale inteligenței lingvistice (fonetică, lexic, semantică, praxis), să identifice experiența cadrelor didactice din România și Republica Moldova axată pe exersarea dimensiunilor enunțate ale inteligenței lingvistice în procesul prdării-învățării limbii engleze elevilor de vârstă școlară mică.*

Cuvinte-cheie: *inteligență lingvistică, dezvoltare, limbă engleză, sintaxă, fonetică, lexic, praxis.*

THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC INTELLIGENCE IN LITTLE STUDENTS - EMPIRICAL RESEARCH OF THE EXPERIENCE OF TEACHERS IN ROMANIA AND REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary: *Linguistic intelligence represents the ease in expressing and perceiving the nuances of verbal language, the ability to learn foreign languages and to use language effectively. This develops if the student has the opportunity and the necessary time to express his ideas through the words. The role of every teacher is to guide students to the key aspects of the subject, to structure and present its content in a way that facilitates the development of learning skills. In this sense, the article comes to elucidate the essential aspects of linguistic intelligence (phonetics, lexicon, semantics, praxis), to identify the experience of teachers from Romania and the Republic of Moldova focused on practicing the stated dimensions of linguistic intelligence in the process of teaching and learning English to students.*

Keywords: *linguistic intelligence, development, English language, syntax, phonetics, lexicon, praxis.*

Introducere

Conceptul de inteligență este prezent din timpurile cele mai vechi în limbajul uman și a fost consacrat, cel mai probabil, de Cicero. Inteligența este caracterizată de puterea și funcția minții de a stabili relații și de a realiza conexiuni între ele. Exprimând acțiuni și atribute ale omului, inteligența, totodată, a fost studiată și cercetată de o serie de psihologi, lingviști și specialiști în comunicare, precum: Claparede E. [3], Cattell R.B., Cattell A.K. [2], Berry. J. W. [1], Vîgotski L.S. [17], Gill R. și Keats D.M. [9], Popescu -Neveanu P. [13], Frumos F. [5], Constantinescu C. [4] etc.

O abordare evolutivă asupra inteligenței o atestăm la Piaget J. [12] și Geary J. [8]. O abordare

revoluționară, prin trecerea de la psihometric la cognitiv, teoria triarhică, îi aparține lui Stenberg R. [16]. La începutul anilor 1970, cercetările lui Gardner H. [6], [7], au condus la elaborarea teoriei inteligențelor multiple, teorie descrisă mai târziu și răspândită în spațiul românesc de către Oprea C-L. [11]. Simister C.J. [14] studiază inteligența și creativitatea prin intermediul jocurilor, fiind coordonatoarea unui program de abilități de gândire pentru pregătirea copiilor din SUA, creat pe fundamentele teoriei lui H. Gardner.

Sintetizând punctele importante în cercetările realizate în domeniul dezvoltării cognitive și inteligenței lingvistice, menționăm următoarele aspecte: Piaget J. a descris modul în care se modifică inteligența pe parcursul evoluției ontogenetice;

Gardner H. a studiat tipurile de inteligență, fără a le corela cu stadialitatea piagetiană; Slama-Cazacu T. [15] a studiat impactul bilingvismului asupra dezvoltării lingvistice a copilului, evidențiind relația de interdependență dintre competența lingvistică și inteligență lingvistică.

Inteligența lingvistică permite să înțelegem ordinea și sensul cuvintelor, iar abilitățile lingvistice se reflectă în utilizarea limbajului. Oamenii cu o astfel de inteligență la cote înalte au capacitatea de a utiliza foarte bine operațiile limbajului. Manifestarea efectivă a inteligenței verbale/lingvistice poate fi regăsită în relatarea de povești și în creativitatea evocării, în toate formele umoristice ce implică jocuri de cuvinte, în finalizarea neașteptată a unei glume și în diferite alte forme de manifestare spontană a limbajului. Această inteligență este catalizatorul limbajului expresiv (utilizarea metaforelor, a epitetelor și a inversiunilor) și, nu în ultimul rând, în învățarea corectă a gramaticii și a topicii în vorbire și în scriere. Persoana cu o inteligență lingvistică dezvoltată gândește bine în cuvinte, se exprimă frumos, dovedește ingeniozitate în utilizarea limbajului, este spontană și spirituală, îi place să citească, să scrie, să asculte, să vorbească și este capabilă să conecteze cunoștințe noi. Inteligența lingvistică este cel mai des identificată în competență umană.

Cu toate că studiile în psihologie, dar și în psiholingvistică, confirmă că vârsta școlară mică este recomandabilă pentru dezvoltarea diferitelor tipuri de inteligență, cercetări speciale în acest sens nu se atestă. Așadar, există studii ce abordează inteligența unitar/monolitic/ca pe un întreg, altele vizează inteligențele multiple sau inteligența lingvistică. Există studii care abordează sumar inteligența lingvistică, considerând-o resursă valorică pentru competențele de comunicare, implicit și pentru competența de comunicare în limba străină. Pentru studiul de față este semnificativă ideea conform căreia inteligența lingvistică solicită anumite contexte pentru a înregistra progres.

Aderând la definiția inteligenței lingvistice valorice formulată de către Gardner H., trebuie să precizăm că aceasta însumează sensibilitatea la sensul cuvintelor, ordinea dintre cuvinte, sunete, ritmuri, inflexiuni, diferite funcții de limbaj, fonologie, sintaxă și pragmatică. Inteligența lingvistică reprezintă capacitatea de a folosi eficient cuvintele, fie în registrul oral (ca moderator TV, orator, politician, povestitor), fie în registrul scris (ca jurnalist, dramaturg, poet, editor). Un elev cu inteligența lingvistică dezvoltată va agreea în mod deosebit să citească, să scrie, să povestească, să elaboreze jocuri de cuvinte.

Inteligența lingvistică reprezintă facilitarea exprimării și percepției nuanțelor limbajului verbal, abilității de a învăța limbi străine și de a folosi limbajul în atingerea unor obiective, dar și abilității de a folosi eficient limbajul pentru o exprimare teoretică și poetică.

Inteligența lingvistică cuprinde patru domenii sau dimensiuni majore de analiză, apreciază Lazear D. în lucrarea sa *Eight ways of knowing - Teaching for multiple intelligences* (foreword by Gardner H.):

- semantică sau nuanțe de sensuri ale cuvintelor (polisemia, omonimia), prin care o persoană apreciază nuanțele subtile de diferențiere a descriptorilor;
- fonetică sau sunete, ritm, inflexiune și conturul de cuvinte; fonologia contribuie la îmbunătățirea discursului, fiind un factor-cheie în comunicarea orală;
- sintaxa sau ordinea cuvintelor, ce implică regulile care guvernează ordinea cuvintelor în vorbire sau în scris, precum și semnificația acestora într-un anumit context;
- praxis (pragmatica), sau diferitele utilizări ale cuvintelor, precum în structura propoziției sau în înțelegerea nuanțelor culturale ale cuvintelor sau a aspectelor ce țin de manifestările afective ale aceluia ce vorbește.

Este important să subliniem că, deși fiecare dintre aceste dimensiuni ale inteligenței lingvistice poate fi analizată ca o topică în sine, ele funcționează ca un tot integrat, determinând capacitatea lingvistică. În activitatea de învățare elevii ar trebui să stăpânească limba culturii materne, pentru a depăși nivelul de recunoaștere a cuvintelor, și nivelul ortografic, pentru a stăpâni comprehensiunea limbajului în profunzime.

Capacitățile de învățare ale persoanelor care au inteligența lingvistică foarte dezvoltată sunt, după cum apreciază Lazear D.:

- ordinea, înțelegerea și sensul cuvintelor;
- convingerea cuiva de cursul unei acțiuni;
- explicarea, predarea și învățarea;
- înțelegerea și utilizarea umorului;
- memorarea și rememorarea;
- metalingvistica - funcția limbajului prin care vorbitorul acceptă și folosește conștient codul limbii respective.

Scopul cercetării

În prezentul studiu ne-a interesat să aflăm care este experiența cadrelor didactice din România și din Republica Moldova axată pe formarea inteligenței lingvistice a elevilor de vârstă școlară mică, în special, practicile existențiale pentru exersarea fiecărei dimensiuni a acesteia: fonetică, lexic, se-

mantică și praxisul în procesul studierii limbii engleze. Interesul a fost prezent și în raport cu relația dintre bunele practice și gradul didactic al formatorului, țara în care sunt aplicate, folosirea diferențiată a dimensiunilor inteligenței lingvistice și gradul de folosire a diferitelor paliere lingvistice.

Considerăm oportună o astfel de informație atât pentru a argumenta rezultatele eventualei diagnosticări a nivelului deținerii inteligenței lingvistice de către elevii de vârstă școlară mică, dar și pentru determinarea acțiunilor pedagogice pertinente în cadrul experimentului formativ.

Obiectivele studiului experienței cadrelor didactice în dezvoltarea inteligenței lingvistice a elevilor au constat și în analiza *metodicii aplicate* în procesul predării-învățării limbii engleze, atât în general, cât și diferențiat, în funcție de țară și gradul didactic. Ne-a interesat să aflăm în ce măsură practicile pedagogilor diferă în funcție de variabilele țară și grad didactic și dacă există diferențe semnificative în ceea ce privește gradul de exersare a dimensiunilor inteligenței lingvistice în procesul de predare a limbii engleze atât în general, cât și în cazul formatorilor din România și al acelor din Republica Moldova.

Eșantionul este format din 40 de profesori de limba engleză, din România și din Republica Moldova. Profesorii care fac parte din eșantion sunt profesori de limba engleză din școlile publice din România și din Republica Moldova, dar și profesori dintr-un Centru Cambridge din Iași, România.

Profesorii participanți la acest studiu au o vârstă medie de 36 ani (abaterea standard a fost 9.59). Dintre aceștia, 26 au fost din România și 14 din Republica Moldova. Diferențiat, în funcție de variabila grad didactic, lotul de participanți include 5 profesori cu definitivat, 18 profesori cu gradul II și 17 profesori cu gradul I.

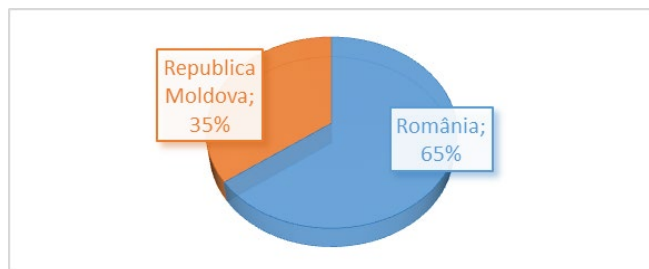

Figura 1. Lotul de participanți (variabila țară)

Am ales să investigăm un lot de subiecți cu proveniență atât din Republica Moldova, cât și din România, deoarece am dorit să studiem diferențele în ceea ce privește folosirea diferențiată a nivelurilor de limbă în predarea limbii engleze, dat fiind că cele două sisteme de învățământ au adesea abordări diferite în privința predării limbilor străine.

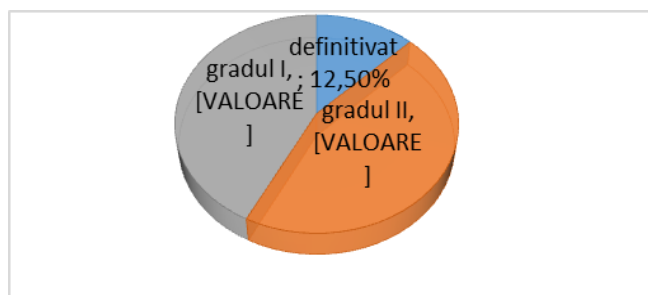

Figura 2. Lotul de participanți (variabila grad didactic)

Deși raportul dintre cele trei tipuri de grade didactice ale lotului nu sunt perfect omogene, a fost necesar să investigăm diferențele de percepție în utilizarea nivelurilor lingvistice, în special a dimensiunilor semantică, fonetică, sintaxă, praxis și metodică.

Metodele folosite au fost cea comparațiilor perechi, a observației, a anchetei pe bază de chestionar precum și a analizei produselor activității.

Ipotezele studiului

Ipoteza 1. Există diferențe între profesorii de engleză din România și din Republica Moldova în ceea ce privește raportarea la folosirea diferențiată a dimensiunilor *semantică, fonetică, sintaxă, praxis și metodică* în predarea limbii engleze.

Ipoteza 2. Există diferențe semnificative între gradul de folosire, în predare, de către profesori, a diferitelor paliere lingvistice atât în general, cât și diferențiat, în funcție de țară.

Ipoteza 3. Există diferențe semnificative în funcție de gradul didactic în ceea ce privește folosirea diferențiată a dimensiunilor *semantică, fonetică, sintaxă, praxis și metodică* în predarea limbii engleze atât global, cât și diferențiat, în funcție de țară.

Chestionarul pentru profesorii de limbă engleză privind dezvoltarea inteligenței lingvistice a elevilor a vizat cele patru dimensiuni ale inteligenței lingvistice și metodică de predare a limbii engleze la clasă.

Fiecare dimensiune conține între 2 și 5 itemi, după cum urmează:

1. Prima dimensiune, semantică, a vizat alcătuirea de propoziții simple, ordinea cuvintelor în propoziție și utilizarea sinonimelor;
2. A doua dimensiune, fonetică, s-a axat pe precizarea sunetului inițial din cuvinte și utilizarea consoanelor/vocalelor;
3. A treia dimensiune, lexic, a urmărit utilizarea antonimelor și a omonimelor, asocierea de adjective unui substantiv, precum și însușirea perfectă a regulilor.
4. A patra dimensiune, praxisul, a avut drept obiective compunerea unei povești după ima-

gini, crearea de rime, alcătuirea de scurte dialoguri și memorizarea de poezii alcătuite din 4-6 versuri;

5. A cincea dimensiune, metodică, este axată pe utilizarea metodelor tradiționale și a celor moderne, utilizarea mijloacelor tradiționale și moderne de învățământ și varierea formelor de organizare a instruirii în cadrul lecțiilor de engleză.

Chestionarul este completat cu informații despre vârstă și grad didactic, iar scala de evaluare folosită în chestionar a fost scala Likert de 5 puncte, cu următoarele atribute: Deloc, În mică măsură, Mediu, În mare măsură, În foarte mare măsură.

Analiza și interpretarea rezultatelor - scorul total, pentru fiecare dintre componente, se obține însumând răspunsurile subiecților la fiecare dintre itemii corespunzători componentei respective și împărțind rezultatul obținut la numărul de itemi alocat fiecărei dimensiuni. Astfel, pentru fiecare dintre cele cinci paliere, scorul minim poate fi 1, iar scorul maxim poate fi 5, acest fapt putând permite și o comparare între ele a dimensiunilor.

Verificarea și validarea ipotezelor studiului a fost realizată prin analiza de varianță ANOVA care prevede interpretarea statistică a varianței datelor pe esanțioanele independente și cele perechi.

Ipoteza 1. Există diferențe între profesorii de engleză din România și din Republica Moldova în ceea ce privește folosirea dimensiunilor *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică* în predarea limbii engleze

- Nu există diferențe semnificative statistic la pragul $p < 0.05$ între profesorii din România și profesorii din Republica Moldova în ceea ce privește dimensiunea *semantică*, *fonetică* și *praxis*.
- Există diferențe semnificative statistic la pragul $p < 0.05$ între profesorii din România și profesorii din Republica Moldova în ceea ce privește dimensiunea *sintaxă* și *metodică*, în sensul că această dimensiune este mai mult vizată în predare de către profesorii din România, comparativ cu profesorii din Republica Moldova.

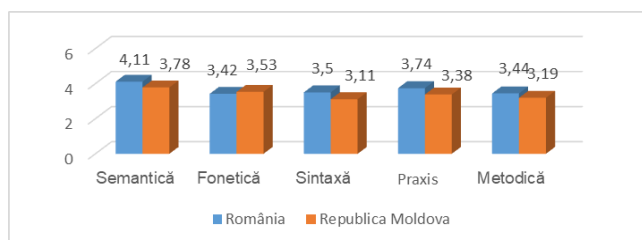

Figura 3. Prezentarea comparativă a mediilor (variabila țară)

Astfel, din analiza statistică a variabilelor am constatat că dintre dimensiunile lingvistice *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică*, doar *sintaxă* și *metodică* sunt vizate în predare mai mult de către profesorii din România, comparativ cu profesorii din Republica Moldova.

Ipoteza 2. Există diferențe semnificative între gradul de folosire în predare de către profesori a diferitelor dimensiuni lingvistice atât în general, cât și diferențiat, în funcție de țară.

Per general:

- există diferențe semnificative statistic la pragul $p \leq 0.05$ între *semantică* și *fonetică*, *semantică* și *sintaxă*, *semantică* și *praxis*, *semantică* și *metodică*, dimensiunea *semantică* fiind mai prezentă în valorificare comparativ cu celelalte patru dimensiuni;
- nu există diferențe semnificative statistic la pragul $p \leq 0.05$ între *fonetică* și *sintaxă*, *fonetică* și *praxis*, *fonetică* și *metodică*;
- există diferențe semnificative statistic la pragul $p \leq 0.05$ între *praxis* și *metodică* [$t(39) = 2.012$, $p = 0.050$], dimensiunea *praxis* fiind mai prezentă în predare comparativ cu dimensiunea *metodică*.

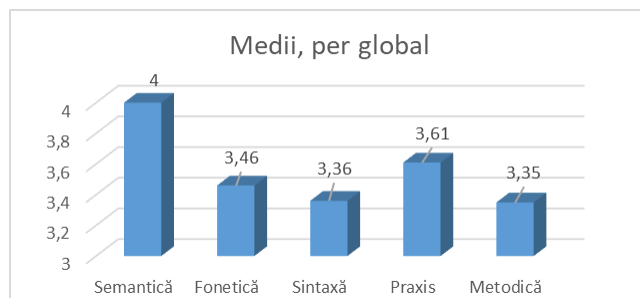

Figura 4. Prezentarea comparativă a mediilor per general

Ipoteza 3. Există diferențe semnificative în funcție de gradul didactic în ceea ce privește folosirea dimensiunilor *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică* în predarea limbii engleze. Pentru a verifica ipoteza 3 am aplicat metoda analizei de varianță ANOVA simplă, pentru a verifica dacă există diferențe semnificative în funcție de variabila *grad didactic* în ceea ce privește dimensiunile *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică*, atât per general, cât și diferențiat, în funcție de țară. Mai jos sunt prezentate rezultatele obținute.

Nu există diferențe semnificative, în funcție de *gradul didactic*, privind dimensiunea *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică*. [$F(2, 39) = 1.708$, $p = 0.195$]

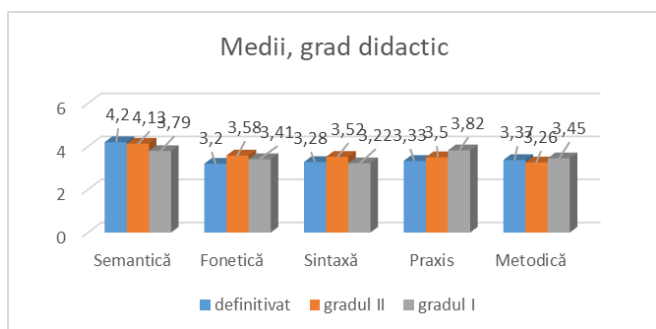

Figura 5. Prezentarea comparativă a mediilor (variabila grad didactic, per general)

Studiind rezultatele cercetării celei de-a treia ipoteze, reprezentată de diferențele în funcție de gradul didactic, în ceea ce privește valorificarea factorilor *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică* în predarea limbii engleze, putem concluziona că, din punct de vedere statistic, această **ipoteză a fost infirmată**, neînregistrându-se diferențe semnificative statistice ale subiecților implicați în studiu.

De asemenea, constatăm subsidiar ipotezei că, în cazul profesorilor din România, doar în ceea ce privește dimensiunea *semantică*, există diferențe semnificative statistice în funcție de gradul didactic, profesorii cu gradul II folosind mai mult în predare această dimensiune comparativ cu profesorii cu gradul I. În ceea ce privește cadrele didactice din Republica Moldova, nu există diferențe, în funcție de gradul didactic, în ceea ce privește nivelul de folosire în predare a diferitelor dimensiuni lingvistice analizate.

Prin această cercetare a situației cu privire la gradul de valorificare a dimensiunilor lingvistice s-a constatat în ce măsură există diferențe semnificative, în funcție de țara de origine a cadrului didactic, și în funcție de gradul didactic, în ceea ce privește folosirea în operaționalizarea dimensiunilor lingvistice semantică, fonetică, sintaxă, praxis și metodică. De asemenea, s-a analizat în ce măsură există diferențe semnificative între aceste dimensiuni lingvistice în ceea ce privește gradul lor de aplicare în învățarea limbii engleze atât per general, cât și diferențiat, pentru profesorii din România și din Republica Moldova.

Rezultate și discuții

Rezultatele obținute confirmă în parte ipotezele lansate. Astfel, dimensiunile lingvistice sintaxă și metodică sunt vizate în predare mai mult de către profesorii din România, comparativ cu profesorii din Republica Moldova.

De asemenea, există diferențe semnificative în ceea ce privește gradul de operaționalizare în predare a diferitelor dimensiuni lingvistice, atât per general, cât și diferențiat, în funcție de țară. Astfel, per general, constatăm că dimensiunea semantică are prioritatea în învățarea limbii engleze, comparativ cu dimensiunile fonetică, sintaxă, praxis și metodică, iar dimensiunea praxis are prioritate comparativ cu dimensiunea metodică.

Verificând dacă există diferențe în funcție de gradul didactic în ceea ce privește nivelul de valorificare a diferitelor dimensiuni lingvistice, s-a constatat că per ansamblu nu există asemenea diferențe. În schimb, în cazul profesorilor din România, s-a constatat că doar în cazul dimensiunii semantică există diferențe semnificative în funcție de gradul didactic, profesorii cu gradul II folosind mai mult în predare această dimensiune comparativ cu profesorii cu gradul I. În ceea ce privește cadrele didactice din Republica Moldova, nu există diferențe în funcție de gradul didactic în ceea ce privește gradul de valorificare în predare a diferitelor dimensiuni lingvistice analizate.

Așadar, în urma analizei statistice, cele trei ipoteze au fost valide. Astfel, putem afirma că activitățile de predare desfășurate de profesori pot avea influență asupra dezvoltării inteligenței lingvistice a elevilor de vârstă școlară mică.

Concluzii

Aspectul important prezentat a fost constatarea și analiza experienței cadrelor didactice în dezvoltarea inteligenței lingvistice a elevilor la nivelul dimensiunilor lingvistice *semantică*, *fonetică*, *sintaxă*, *praxis* și *metodică* în valorificarea limbii engleze, atât în general, cât și diferențiat, în funcție de țară și gradul didactic. În acest sens a fost aplicată activ *metoda comparației*. Folosind această metodă, au fost rezolvate următoarele sarcini: stabilirea relațiilor cauză-efect între fenomene; obținerea de probe sau infirmări; clasificarea și sistematizarea fenomenelor. În cadrul analizei comparative procesul analitic a presupus utilizarea unor instrumente logice, precum clasificări, definiții, analogii, în conformitate cu anumite principii. Rezultatele cercetării indică faptul că atât în România, cât și în Republica Moldova rezultatele au fost aceleași, chiar dacă numărul de profesori implicați diferă. Acest aspect demonstrează că există o reală influență a aplicațiilor utilizate la clasă, prin utilizarea metodelor și a mijloacelor moderne.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. BERRY, J.W. DASEN, P.R. *Culture and Cognition*. New York: Harper& Row, 2019, 487 p. ISBN 9780-367-10988.
2. CATTELL, R.B. and HORN, J. *Intelligence: its structure, growth and action*, Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1987, 697 p, ISBN 0 444 8792226.
3. CLAPAREDE, E. *Psychologie de l'enfant et pedagogie experimentale*, 1909, 180 p.
4. CONSTANTINESCU, C., MĂRGINEAN I. *Studii de sociologie, calitatea vieții și politici sociale*. Pitești: Editura Universității, 2007, 274 p. ISBN 973-690-273-0.
5. FRUMOS, F. *Didactica – Fundamente și dezvoltări cognitive*. 2008, Iași: Polirom, 208 p. ISBN 978-973-46-1242-0.
6. GARDNER H. *Inteligențe multiple. Noi orizonturi*. București: Curtea Veche, 2022, 318 p, ISBN 978664411624.
7. GARDNER, H. *Mintea sintetizatoare- Memoriile creatorului teoriei inteligențelor multiple*. București: Sigma, 2021, 336 p, ISBN 978-606-727-474-5.
8. GEARY, D. C. WIDAMAN, K. F., LITTLE, T. D. *Cognitive addition and multiplication: Evidence for a single memory network*. Memory and Cognition, 478- 487 p, 1986.
9. GILL, R., KEATS, D.M. Elements of Intellectual Competence: Judgments by Australian and Malay University Students. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1980, ISSN1552-5422.
10. LAZEAR, R- *Eight ways of thinking-Teaching for multiple intelligences*. Corwin Publishers, 1999, 272 p, ISSN 13-978-1575171180.
11. OPREA, C-L. *Strategii didactice interactive*. București, 2009, 316 p. ISBN 978-973-30-2447-7.
12. PIAGET, J. *Intellectual evolution from adolescence to adulthood*. Research article, 1972, 15(1),12, 1-12.
13. POPESCU-NEVEANU, P.P. *Dicționar de psihologie*. București: Albatros, 1978, 784 p, ISBN/COD: 70492CPCSDIFARAS.
14. SIMISTER, C.J. *Jocuri pentru dezvoltarea inteligenței și creativității copiilor*. Iași: Polirom, 2011, 268 p. ISBN 978-973-46-1871-2.
15. SLAMA-CAZACU, T. *Psiholingvistica. O știință a comunicării*. București: All Educational, 1999, 825 p. ISBN 973-684-025-5.
16. STERNBERG, R. *The triarhic theory of successful intelligence in contemporary intellectual assessment: theories, tests, issues*. 2005, 926 p, ISBN 978-1609189952.
17. VYGOTSKI, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University, 1978, 159 p. ISBN 0-674-57628-4.